ISSN -2583-147X (P), Vol.- 9, Issue No.IX, October 2023
Bastabatara Pariprakash Prachee
Peer Reviewed and Referred Research Journal

ଲୋକକଥା କଳ୍ପନାରେ ଉତ୍ତରଅଶୀ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ

ଖଗେଶ୍ୱର ମେହେର

ଆଧୁନିକ କଥାସାହିତ୍ୟ (Fiction) ରେ ଲୋକକଥାର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଧାରା ତଥା ପ୍ରୟୋଗ ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥାଏ । 'ଲୋକକଥା' (Folktale) ପ୍ରାଚୀନ କଥାସାହିତ୍ୟ ପରଂପରାର ଏକ ସର୍ବପ୍ରାଚୀନ ବିଭାଗ । ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର କରି ଭାଷାକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପରେ 'କଥା' (Tale) ହେଉଛି ମଣିଷର ମୌଳିକ ସାହିତ୍ୟ ନିର୍ମାଣର ପ୍ରାଥମିକ ପ୍ରୟାସ । ତେଣୁ, ସାହିତ୍ୟରେ ଲୋକକଥାର ପ୍ରୟୋଗ ତଥା ବର୍ଣ୍ଣନା ପରିଲକ୍ଷିତ । ଲୋକକଥାରେ ଲୋକର ବଞ୍ଚୁଥିବା ବାସ୍ତବ ଜୀବନର ବର୍ଣ୍ଣନା ପରିବର୍ତ୍ତେ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ଜୀବନର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଧିକ ରହିଥାଏ । ଫଳରେ ଲୋକକଥା ଭିତରେ ଅଦ୍ଭୁତ, ଅସାଧାରଣ, ଉଦ୍ଭଟ ଓ ଅଲୌକିକ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥିବା ସାଧାରଣ ଘଟଣା ଓ ଚରିତ୍ରସମୂହହିଁ ସ୍ଥାନିତ ହୋଇଥାଏ । ପୁଣି, ଏହା ଭିତରେ ବହୁଳ ଭାବରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିବା ଦେବତା, ଅସୁର, ଯକ୍ଷ, ପରୀ, ବ୍ରହ୍ମରାକ୍ଷସ, ଭୂତ-ପ୍ରେତ, ସର୍ପ ଇତ୍ୟାଦି ଜୀବନ (କାଳ୍ପନିକ ଓ ବାସ୍ତବ)ର ବିଶେଷ ଭୂମିକା ରହିଥାଏ; ଯେଉଁଥିରୁ କବି ଲୋକର ସାମୂହିକ ମାନସିକତାର ତଥା ତା'ର ଆଶା, ଆକାଂକ୍ଷା, ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସମ୍ଭାବନାର ସ୍ୱରୂପକୁ ପାଠକ ଅନୁଭବ କରିଥାଏ । ସୁତରାଂ, ଏଥିରେ ଲୋକର ଉଭୟ ଜୀବନ (ବଞ୍ଚୁଥିବା ଓ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ଜୀବନ)ର କଥା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ନହୋଇ ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ରୀତିରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ । ପୁଣି, ଏଥିରେ ଲୋକର ବାସ୍ତବ ଜୀବନର ଅଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା ରହିଥାଏ । ଏହି ହିସାବରେ ଦେଖିଲେ, ଲୋକକଥା, ଲୋକ-ମାନସର ଏକ ଅତି ପ୍ରିୟ ଅଥଚ କଳାତ୍ମକ ବିଭବଟିଏ । ଏହି କଳାତ୍ମକତାର ପରିପ୍ରକାଶ ଆଧୁନିକ କଥାସହିତ୍ୟରେ ବେଶ୍ ବିଦ୍ୟମାନ । ଅର୍ଥାତ୍, ଲୋକକଥା କଳ୍ପନାର ଏକ ଚମତକାର ପ୍ରୟୋଗ ଆଧୁନିକ କଥାସାହିତ୍ୟ 'ଉପନ୍ୟାସ'ରେ ବେଶ୍ ପରିଲକ୍ଷିତ । ତେଣୁ, ୧୯୮୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ଲୋକକଥା କଳ୍ପନାର ପ୍ରୟୋଗକୁ ନିମ୍ନରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ ।

୧୯୮୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲୋକକଥା କଳ୍ପନାର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭିତ୍ତି ତଥା ପ୍ରୟୋଗ ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥାଏ । ଉକ୍ତ କାଳର ପ୍ରମୁଖ ଔପନ୍ୟାସିକଗଣ, ଯଥା- ଶାନ୍ତନୁ କୁମାର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ମନୋଜ ଦାସ, ହୃଷୀକେଶ ପଣ୍ଡା, ରାଜେନ୍ଦ୍ର କିଶୋର ପଣ୍ଡା, ଭୀମ ପୃଷ୍ଟି ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସରେ ଲୋକକଥାର ଚମତ୍କାର ପ୍ରୟୋଗ ଘଟିଅଛି । ଯଥା- ଶାନ୍ତନୁ କୁମାର ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ 'ଅନୁ ହଜିଯିବା ପରେ' (୧୯୯୫); ମନୋଜ ଦାସଙ୍କ 'ଗୋଧୂଳିର ବାଘ' (୧୯୯୨), 'କନିକ ଉପତ୍ୟକାର କାହାଣୀ' (୧୯୯୪), 'ଅମୃତଫଳ' (୧୯୯୬), 'ତନ୍ଦ୍ରାଲୋକର ପ୍ରହରୀ' (୨୦୦୦), 'ଶେଷ ତାନ୍ତ୍ରିକର ସନ୍ଧାନରେ' (୨୦୧୮); ହୃଷୀକେଶ ପଣ୍ଡାଙ୍କ 'ହରିଣ ପିଠିରେ ଅଜଣା ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତକୁ' (୧୯୮୬), 'ଗର୍ବ କରିବାର କଥା' (୨୦୧୦); ଭୀମ ପୃଷ୍ଟିଙ୍କ 'କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଛ ରୁହ' (୨୦୧୧) ଇତ୍ୟାଦି ଉପନ୍ୟାସ ଏହାର ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ।

ଏହି କ୍ରମରେ ପ୍ରଥମେ ଆସିବା ଔପନ୍ୟାସିକ ପଣ୍ଡାଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ଉପନ୍ୟାସ 'ହରିଣ ପିଠିରେ ଅଜଣା ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତକୁ' (୧୯୮୬) ଆଡ଼କୁ । ଲୋକକଥା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏଥିରେ ରହିଛି ଏକ ପରୀ କାହାଣୀର ଚିତ୍ର । ଏହି ଚିତ୍ରଟି ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ଉପନ୍ୟାସର ନାୟିକା କୁନ୍ତୀ ଜୀବନର କାହାଣୀକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲାବେଳେ; ଯେଉଁଠି କୁନ୍ତୀ ଜୀବନର ବାସ୍ତବତା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ଔପନ୍ୟାସିକଙ୍କ ଭାଷାରେ, "କୁନ୍ତୀର ମନେପଡ଼ିଲା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରାଜପୁତ୍ର ଓ ପରୀକାହାଣୀ କଥା; ଯାହା ସେ ଅନେକ ଦିନ ଆଗରୁ ବୁଢ଼ୀମା' ପାଖରୁ ଶୁଣିଥିଲା । ସେଥିରେ ପରୀଟି ପ୍ରାକୃତରେ କୌଣସି ଅଭିଶାପ ହେତୁ କାଚକେନ୍ଦୁ ପରି ପାଣି ଓ ଶଙ୍ଖମଲମଲ ପଥରର ତୁଠ ନିକଟରେ କାନ୍ଦୁଥିଲା । ଗପ ଶେଷରେ ରାଜକୁମାରର ବୀରତ୍ୱ ହେତୁ ପରୀ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଫେରିଗଲା ଓ ଗଲାବେଳେ 'ପରଜନ୍ମରେ ମିଳନ ହେବ' ବୋଲି କହିଗଲା । x x x କିନ୍ତୁ ଏହି ଦୁଃଖୀ ଅନ୍ତ କାହାରି ପସନ୍ଦ

ହେଲାନାହିଁ ଓ ବୁଢ଼ୀମା' ବ୍ରହ୍ମ ହୋଇ ପରୀକୁ ରାଜକୁମାର ସାଙ୍ଗେ ବାହା କରେଇଦେଲା । କୁନ୍ତୀ ଜାଣିଥିଲା ଇଚ୍ଛାକଲେ ଜଳପରୀ ହୋଇ ସେ ଖୋଜି ଆଣିବ ତା ଅତୀତ, ପାଣିତଳେ ଲୁଚିଯାଇଥିବା କାନକୋଲି ବଣ, କାଇଁଚ ମାଳି ଓ ନଈରେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ବୁଲୁଥିବା ପରୀକାହାଣୀର ରାଜକୁମାର । x x x ଯାତ୍ରାରେ ଯୁଦ୍ଧ, ଯୁଦ୍ଧବାଦ୍ୟ ଓ ଖଳନାୟକ ହାତରେ ରାଜକୁମାର ହତ୍ୟା ହେବାକୁ ଯାଉଥିବା ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ରାଜକୁମାରୀର କୌଶଳ ଦ୍ୱାରା ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଉଦ୍ଧାର ।"[୫] ତେବେ, ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ନାୟକ ଗୋବିନ୍ଦ ଓ ନାୟିକା କୁନ୍ତୀ ଚରିତ୍ରକୁ ନେଇ ଅନେକ ସମୟରେ ଏହି ପରୀକାହାଣୀର ଚିତ୍ର ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଗୋବିନ୍ଦ କୁନ୍ତୀକୁ ଭଲପାଇ, ତା'ଠୁ ଦୂରେଇଯାଇ ଶେଷରେ 'ଭାଗଚାଷୀ ଆନ୍ଦୋଳନ'ରେ ସାମିଲ ହୋଇଯାଇଛି । ଜୀବନସାରା କୁନ୍ତୀ ଅବିବାହିତା ହୋଇ ରହିଯାଇଛି । ପରିଶେଷରେ ତା'ଜୀବନର ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ଆସି ଯାଇଛି । ସେ ଚାଲିଯାଇଛି ହରିଣ ପିଠିରେ କେଉଁ ଏକ ଅଜଣା ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତକୁ । ଏ କଥାକୁ କହିବାକୁ ଯାଇ ଶେଷରେ ଲେଖକ କହୁଛନ୍ତି- "ମୋ କଥାଟି ସରିଲା/ଫୁଲଗଛଟି ମରିଲା ।"[୬] ଏଠାରେ କଥାଟି ସରିଯାଉଛି ଓ କଥକ ଆରମ୍ଭ କରୁଛି ଅନ୍ତିମ କଥାନି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ଏଠି ନା କଥାଟି ସରୁଛି, ନା କଥକ । ମଣିଷର ଜୀବନ ତ ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁରେ ବନ୍ଧା । ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନରେ ମଣିଷ ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁର ପରିଧି ଭିତରେ ବଞ୍ଚେନାହିଁ । ମୃତ୍ୟୁ ଏକ ଏକ ନୂତନ ଜୀବନର ଆଦ୍ୟ ସୋପାନକୁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିଥାଏ । ଫଳତଃ ଏଠାରେ ଜୀବନ ବୃତ୍ତାକାର ଅନୁଭୂତିର କ୍ଷେତ୍ର ମାତ୍ର । ତେଣୁ, ଏଠାରେ କଥାଟିଏ କହିଲାବେଳେ କଥକ ଏହିପରି ଆରମ୍ଭ କରିଥାଏ । ତେବେ, ଏଠାରେ, କଥକ ହୃଷୀକେଶ ପଣ୍ଡା ଉପନ୍ୟାସର ନାୟିକା କୁନ୍ତୀ ଜୀବନର ଅନ୍ତିମ କଥାଟିକୁ କହିଛନ୍ତି ଉକ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମାଧ୍ୟମରେ ।

ପରୀ କାହାଣୀଧର୍ମୀ ଲୋକକଥା ପ୍ରୟୋଗର ଅନ୍ୟତମ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହେଲା ଔପନ୍ୟାସିକ ମନୋଜ ଦାସଙ୍କ 'କନକ ଉପତ୍ୟକାର କାହାଣୀ' (୧୯୯୪) । ବାସ୍ତବରେ ଏହା ପରୀକାହାଣୀଧର୍ମୀ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର କିଶୋରୀ ଉପନ୍ୟାସ । କିନ୍ତୁ, ବୟସ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଏହା ଉପଭୋଗ୍ୟ । ଜୀବନକୁ ସରସ, ସୁନ୍ଦର, ଜୀବନ୍ତ ଓ ହସହସ କରିବାର ମାର୍ଗ ପୁଣି ଉନ୍ମୋଚିତ ହୋଇଛି ଏଥିରେ । ଈର୍ଷା, ଲୋଭ ଓ ଅଜ୍ଞାନତା ମଣିଷର ଶତ୍ରୁ ଏବଂ ସଂଗ୍ରାମ ଓ ସଂଘର୍ଷ ଜୀବନକୁ କରେ ସୁନ୍ଦର ଓ ଉପଭୋଗ୍ୟ । ଅନ୍ୟ ପ୍ରତି ସ୍ନେହ, ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭଲପାଇବାର ମାନସିକତାହିଁ ମଣିଷକୁ କରେ ପ୍ରାଣବନ୍ତ । ସୂର୍ଯ୍ୟ କେବଳ ଆଲୋକର ଉତ୍ସ ନୁହେଁ, ଜ୍ଞାନର ମଧ୍ୟ ଉତ୍ସ । ଜୀବନର ଏହି ମନ୍ତ୍ର ଓ ଆଚରଣରେ ଏହାର ଉଚ୍ଚାରଣ ମଣିଷକୁ କେବଳ ସନ୍ତୋଷ ଦିଏନାହିଁ, ତାକୁ କରେ ପୁଣି ସ୍ୱୟଂସଂପୂର୍ଣ୍ଣ । ମହତ୍ତର ଜୀବନର ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ରୂପାୟନ କରିଛନ୍ତି କଥାକାର ମନୋଜ ଦାସ । ତେବେ ଉପନ୍ୟାସଟି ପ୍ରାଚୀନ ଲୋକକାହାଣୀର ଆଙ୍ଗିକ (Form) ରେ ହିଁ ମୁଖ୍ୟତଃ ରଚିତ । ଏହାର କଥାବସ୍ତୁ, ଚରିତ୍ର, ବର୍ଣ୍ଣନାଶୈଳୀ ଆଦି ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ରାଚୀନ ଲୋକକାହାଣୀ ଆଧାରିତ ଏଥିରେ ଏକ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିମାର କାହାଣୀ ରହିଛି ଓ ସେହି ପ୍ରତିମାଟିକୁ ରାଜୁ ନାମକ ଜଣେ ବାଳକ ଜୀବନ୍ୟାସ ଦେଇଛି । ପ୍ରତିମାଟି କିଭଳି ଜୀବନ୍ୟାସ ପାଇପାରିବ, ସେଥିପ୍ରତି ରାଜୁ ଆପ୍ରାଣ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । ପରିଶେଷରେ ସେ ସନ୍ତୋଷ ରାଜ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚିବ ଓ ସେଠାକାର ଜଣେ ଦୟାଳୁ ସାଧୁଙ୍କଠାରୁ ତିନୋଟି ବର ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଛି । ସେହି ତିନୋଟି ବର ହେଲା- ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିମାର ଜୀବନ, ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନ ରାଜ୍ୟର ମଣିଷମାନଙ୍କ ପାଇଁ ହସ ଓ ସନ୍ତୋଷ ରାଜ୍ୟର ରାଜକନ୍ୟାପାଇଁ ସଂଗୀତ ଗାନର କ୍ଷମତା । ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଚିତ୍ରିତ କନକ ଉପତ୍ୟକାର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିମାର ଯେଉଁ ମୁଦିଟି ରାଜୁ ପିନ୍ଧିଥିଲା, ତାହା ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିମାକୁ ପିନ୍ଧାଇ ଦେବାପରେ ସେ ଜୀବନ୍ୟାସ ପାଇଛି । ସନ୍ତୋଷ ରାଜ୍ୟର ରାଜକୁମାରୀର ଜୀବନ ଏହି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିମାରେ ରହିଛି ବୋଲି ଜାଣି ରାଜୁ ବେଶ୍ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଛି । ଏହି କାହାଣୀଟି ଭିତରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିମା, ରାଜକନ୍ୟା, ରାଜୁ, ସମେତ ଯୋଗୀ, ସାଧୁ, ରାଜା, ଯାଦୁକର ଆଦି ଚରିତ୍ର ରହିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ଚିତ୍ରିତ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିମା ଚରିତ୍ରଟି ଏକ ପରୀରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଯାହାକି, ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ରହିଛି ଏକ ପରୀକାହାଣୀର ଚିତ୍ର । ତେବେ, ପରୀକାହାଣୀ ଭଳି କୁହୁକ-ବର୍ଣ୍ଣନା, ଫାଣ୍ଟାସି, ହାସ୍ୟବ୍ୟଙ୍ଗ ଆଦି ଶୈଳୀର ପ୍ରୟୋଗ ମଧ୍ୟ ଘଟିଛି ଏଥିରେ ଓ ଉପନ୍ୟାସଟିରେ କନକ ଉପତ୍ୟକା ଭଳି ଏକ ରହସ୍ୟାତ୍ମକ ଉପତ୍ୟକାର ପରିକଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି ଔପନ୍ୟାସିକ; ଯେଉଁଠି ଅନେକ କୁହୁକ ବିଜଡ଼ିତ ଘଟଣା ଘଟି ଯାଉଛି । ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଏକ କୁହୁକମୟ ଚରିତ୍ର ହେଉଛି ରାଜୁ । ସେ ନିଜ ଉପରେ ନୂଆ କରି ଶିଖିଥିବା ବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରୟୋଗ କରିବା, ଚାହୁଁଚାହୁଁ ଶକ୍ତି ତରଙ୍ଗରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯିବା, ଅଦୃଶ୍ୟ ଶକ୍ତି ତରଙ୍ଗକୁ ପୁଣି ନିଜ କଳେବରରେ ପରିଣତ କରିବା ଆଦି ଘଟଣା ବେଶ୍ କୁହୁକମୟ ମନେହୋଇଥାଏ । ପୁଣି ଏଥିରେ ରହିଛି ଏକ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିମା; ଯିଏ ପରୀରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଏହା ମଧ୍ୟ ଏକ କୁହୁମମୟ ଚରିତ୍ର । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଏଥିରେ ରହିଛି ପୁଣି ଏକ ଯାଦୁକର ଚରିତ୍ର । ଏ ଚରିତ୍ରଟି ମଣିଷକୁ ଭାଲୁ କରିଦେବା ଓ ଭାଲୁକୁ ପୁଣି ମଣିଷ କରିଦେବା ବାସ୍ତବିକ କୁହୁକମୟ ବା ଫାଣ୍ଟାସି ପରି ମନେହୁଏ । ତା'ଛଡ଼ା ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ତରଭୁଜ ତଥା ନକ୍ଷତ୍ର

ଫଳର ପରିକଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ ବାସ୍ତବିକ କୁହୁକମୟ ବା ଫାଣ୍ଟାସିଧର୍ମୀ । ଯଥା- ସନ୍ତୋଷ ରାଜ୍ୟର ନୀଳପର୍ବତରେ, ଅନନ୍ୟ ବୃକ୍ଷରେ ବର୍ଷକରେ ଥରେମାତ୍ର ଫଳୁଥିବା ନକ୍ଷତ୍ର ଫଳ ଖାଇଲେ ଯାଇ ରାଜାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣ ହେବା; ପୁଣି ନକ୍ଷତ୍ର ଫଳଟି ପାଚିଲାଣି କି ନାହିଁ, ତାକୁ ଦେଖିବାକୁ ରାଜକନ୍ୟା ହରିଣ, ଶଶକ, ଗୁଣ୍ଡୁଚିମୂଷା, ଚଢ଼େଇ ତଥା ଛଞ୍ଚାଣ ଆଦିଙ୍କୁ ପଠାଇବା, ସେମାନଙ୍କ ସହ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା; ପୁଣି ଦୁଃଖ-ସୁଖ ବାଣ୍ଟିବା ଆଦି ଫାଣ୍ଟାସି ଶୈଳୀର ଅନ୍ୟତମ ନିଦର୍ଶନ । ଏଥିରେ ଫାଣ୍ଟାସି ଶୈଳୀ ବ୍ୟତୀତ ହାସ୍ୟ-ବ୍ୟଙ୍ଗର ଉଦ୍ରେକ ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି । ଯଥା- ରାଜା ବିଜ୍ଞମଣ୍ଡଳୀ ଗଠନ କରିବା ଓ ନିଜକୁ ଅତି ବିଜ୍ଞ ମନେକରିବା ହାସ୍ୟରସର ଉଦ୍ରେକ କରିଥାଏ । ପୁଣି, ରାଜାଙ୍କୁ ଖୁସି କରିବା ନିମିତ୍ତ ନାୟକମାନଙ୍କୁ ଶୀର୍ଷାସନରେ ରହି ସଂଗୀତଗାନ କରିବାପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବା ମଧ୍ୟ ହାସ୍ୟାକର ମନେ ହୋଇଥାଏ । ମୋଟ ଉପରେ ଦେଖିଲେ, ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ଲୋକକାହାଣୀର ଆଙ୍ଗିକ ମାଧ୍ୟମରେ ମଣିଷର ଆତ୍ମିକ ଚେତନାର ଉତ୍ତରଣର ବାର୍ତ୍ତା ଏଥିରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି; ଯାହାକି ପ୍ରାଚୀନ ଲୋକକଥା କଳ୍ପନାଭିତ୍ତିରେ ଉକ୍ତ ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ମୂଲ୍ୟକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିହୁଏନାହିଁ ।

ଲୋକକଥା କଳ୍ପନାର ଅନ୍ୟତମ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ନିଦର୍ଶନ ହେଉଛି ଔପନ୍ୟାସିକ ଭୀମ ପୃଷ୍ଟିଙ୍କ 'କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଛ ରୁହ' (୨୦୧୧) ଉପନ୍ୟାସଟି । ଏଥିରେ ଏକ ଭିନ୍ନ କଥାବସ୍ତୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ଲେଖକ । ଏ ଉପନ୍ୟାସଟି ହେଉଛି ଜଣେ ମଣିଷର ମୃତ୍ୟୁପରର କାହାଣୀ ଏ କାହାଣୀ ଭିତରେ ଲେଖକ ଅତିକଳ୍ପନା (Fantasy) ର ପ୍ରୟୋଗ କରିଅଛନ୍ତି । ଯେପରି- ଶବଟି ପଡ଼ିଛି ଏବଂ ସେଠୁ ବାହାରିଯାଇଥିବା ଆତ୍ମାଟି ପୁଣି ଏକ ମଣିଷ ହୋଇ ଭେଟୁଛି ବିଭିନ୍ନ ମଣିଷଙ୍କୁ ଓ ସେମାନଙ୍କ ସହ ବିତାଉଛି ସମୟ । ଏହା ଅତିକଳ୍ପନାର ଏକ ପରିପ୍ରକାଶ । ମୃତ୍ୟୁପରର ଜୀବନ ସବୁବେଳେ ରହସ୍ୟମୟ, କୌତୁହଳପ୍ରଦ ଏବଂ ଜିଜ୍ଞାସାର ବିଷୟ । ତେବେ, ଏଥିରେ ପ୍ରେତଲୋକର କାହାଣୀକୁ ଏକ ଫାଣ୍ଟାସିରେ ପରିଣତ କରିଅଛନ୍ତି ଔପନ୍ୟାସିକ । ପ୍ରାଚୀନ କାହାଣୀମାନଙ୍କର କାୟା ପ୍ରବେଶର କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ଏବଂ ଅନ୍ୟର କାୟାରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଅନୁଭୂତି ସଂଗ୍ରହ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ଭୌତିକ ଏବଂ ଅତିଭୌତିକ କଥାର ଅବତାରଣା କରାଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ, ଏ ଉପନ୍ୟାସଟିରେ କଥାକାରଙ୍କର ପରିବେଷଣ ଶୈଳୀ ଏକ ଭିନ୍ନ ସ୍ୱାଦ ଦିଏ । ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଫାଣ୍ଟାସିର ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇଛି ଏହିପରି- "ସେ ଭୟରେ ସେହି ଗଛ ଉପରକୁ ଚଢ଼ିଗଲା । ସେ ଗଛରେ ଚଢ଼ିଛି କି ନାହିଁ ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଫୁଲମାନେ ମାଟିକୁ ଖସିପଡ଼ିଲେ । ଭୂଇଁରେ ଫୁଲ ଫୁଟି ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଫଳ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଫଳ ପାଚି ମଞ୍ଜି ଚାରିଦିଗକୁ ବିଞ୍ଚି ହୋଇପଡୁଥିଲା । ସେଥିରୁ ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଗଛରୁ ଫୁଲ ତଳେ ପଡ଼ି, ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଫଳ ପଚି, ମଞ୍ଜି ବିଞ୍ଚିହୋଇ ପଡ଼ି ଗଛ ଉଠିଯାଇଥିଲା ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ।"(୭) ଏଥିରେ ଚିତ୍ରିତ ମଣିଷ ଚରିତ୍ରଟି ମୃତ୍ୟୁପରେ ଉଭୟ ପ୍ରେତଲୋକ ଏବଂ ଇହଲୋକର ବିଭିନ୍ନ ଚରିତ୍ରଙ୍କ ସହ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିଛି । ସମାଜରେ ପ୍ରେମ, ପ୍ରତାରଣା, ଶଠତା, ପାପଗର୍ଭ, ଆତ୍ମହତ୍ୟା ଆଦିକୁ ବିଭିନ୍ନ ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ଭେଟିଛି । ତେବେ, ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଯେଉଁ ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇଛି, ତାହା ରାତି ନଅଟାରୁ ତା'ପରଦିନ ସକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଅତିବେଶୀରେ ମାତ୍ର ଦଶଘଣ୍ଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ଏଥିରେ ମରିଯାଇଥିବା ନାୟକଟି ପ୍ରେତ ରୂପରୁ ତା' କାୟାରୂପକୁ ପୁନର୍ବାର ଫେରିବାକୁ ଚାହିଁଛି । ଏହି ଧରଣର ବିଷୟ-ବର୍ଣ୍ଣନା ଔପନ୍ୟାସିକ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ରଥଙ୍କ 'ନବଜାତକ' (୧୯୮୧) ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିବାର ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଏ ଉପନ୍ୟାସ ସଂପର୍କରେ ଲେଖକ କହନ୍ତି- "କୌଣସି ଅସାମାନ୍ୟ ଭୂମିରେ ସ୍ୱପ୍ନାବିଷ୍ଟ ବିଚରଣ କରୁଥିଲାବେଳେ ସମ୍ଭବ-ଅସମ୍ଭବ ଅନେକ ତନ୍ତୁବିସ୍ତାର ଏକ ରୂପ ପରିଗ୍ରହ କଲା । ତା'ର କିଛି ଅଂଶ ଅବିଚଳିତ, ଗମ୍ଭୀର, କାଳ-ସମ୍ମତ ଏବଂ ପରିଚିତ, ଅଥଚ ଅନ୍ୟ ଅଂଶଟି ଏକ ଭାସମାନ, ଅଜ୍ଞାତ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଭ ମେଘଖଣ୍ଡର ସୁଦୂର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ପରି ଅପରିମେୟ । ସେ ସମଗ୍ର ରୂପଟିର ନାମ 'ନବଜାତକ' ।"(୮) ତେବେ ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଔପନ୍ୟାସିକ ଲୌକିକ ଭୂମିରେ ଅଲୌକିକତାର ସ୍ପର୍ଶ ବା ଉପଲବ୍ଧିକୁ ଦର୍ଶାଇଅଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ଚିତ୍ରିତ ବୃହତ୍ ଓ ଦୀକ୍ଷୀତ ଦୁଇଟି ଅଦ୍ଭୁତ ଚରିତ୍ର । ସେମାନଙ୍କ ବୟସର ସୀମା ନାହିଁ । ସେମାନେ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ଓ ବ୍ରହ୍ମଲୀନ । କାରଣ, ସେମାନେ କାଳକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଅଛନ୍ତି । ବାସ୍ତବରେ ଏ ଉପନ୍ୟାସଟି ଏକ ଅଲୌକିକ ଜଗତ ଏବଂ ଅଲୌକିକ ଚରିତ୍ରର କାହାଣୀ । ଏଥିରେ ବୃହତ୍ ଏକ ବାୟବ୍ୟ ପୁରୁଷ; ଯିଏକି ଏକ ଜଗତରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଏକ ସ୍ୱୟଂସିଦ୍ଧ ସତ୍ତା । ସେହିପରି ଦୀକ୍ଷିତ ଭିକ୍ଷୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ଲୋକାନ୍ତରିତ ତୈଜସ ପୁରୁଷ; ଯିଏକି କାୟା ପ୍ରବେଶ ପରେ ପରେ ଦୀକ୍ଷିତ ଭିକ୍ଷୁଙ୍କ ନାମ-ରୂପକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଉପନ୍ୟାସଟିରେ 'ଅତିକଳ୍ପନା' (Fantasy) ର ବିଶେଷ ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଥିବାର ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଯଥା- "ବୃହତ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ସାଧନାର ଗୋଟିଏ ସ୍ତରରେ ଚେତନା ଭୂମିରେ ଏମାନଙ୍କର ପରିଚୟ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ସଶରୀର ଏମାନେ କେହି ଦେଖି ନାହାନ୍ତି, ଶୁଣିଛନ୍ତି କେବଳ । ଜାଣିଛନ୍ତି ଯେ ନଈକୂଳର ବାଲିବନ୍ତ ଉପରେ ସେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଥାଆନ୍ତି; କେଉଁ କାଳୁ କେଉଁ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେହି କହିପାରିବେ ନାହିଁ । ଦୀକ୍ଷିତ ଭିକ୍ଷୁଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଗଭୀର ଆଳାପ ହୁଏ । ତାଙ୍କ ଦୁହିଁଙ୍କର ସଂପର୍କ ବିଷୟରେ

କେହି କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଏତିକି କେବଳ ସହରରୁ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ ଯେ ଦୀକ୍ଷିତ ତ ଭିକ୍ଷୁ ମୃତ୍ୟୁପରେ ପୁଣି ଶରୀରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି । ଆହୁରି ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ ଯେ ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ରୂପ ସେ ସହର ଉପାନ୍ତରେ ଦେଖାଦେଇଥିଲା । ତାକୁ ବୃହତ୍ ଆସି ନେଇ ଯାଇଥିଲେ । ତା'ପର ତାକୁ କିମ୍ବା ବୃହତ୍‌ଙ୍କୁ କେହି ଦେଖି ନାହାନ୍ତି । ସେଇ ଘଟଣା ପରେ କିନ୍ତୁ ଦୀକ୍ଷିତ ଭିକ୍ଷୁ ପୁଣି ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଛନ୍ତି । କିପରି କ'ଣ ହେଲା କେହି କହିପାରିବେ ନାହିଁ ।"[୯] ମୋଟ ଉପରେ ଦେଖିଲେ, ଜାତକ କଥାର ଶୈଳୀରେ ଉପନ୍ୟାସଟିର କଥା-କଳ୍ପନା ନିର୍ମିତ ହୋଇଛି; ଯାହାକି ଲୋକକଥା କଳ୍ପନା ଆଧାରରେ ଉପନ୍ୟାସଟିର ମୂଲ୍ୟକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇନପାରେ ।

ଔପନ୍ୟାସିକ ଶାନ୍ତନୁ କୁମାର ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ 'ଅନୁ ହଜିଯିବା ପରେ' (୧୯୯୫) ଲୋକକଥା କଳ୍ପନାର ଏକ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ଏଥିରେ ରହିଛି ଅତିକଳ୍ପନା ବା ଫାଣ୍ଟାସିର ଚିତ୍ର; ଯାହା ଅନେକ ସମୟରେ ଉଦ୍ଭଟ, ଅବାସ୍ତବ ତଥା କୁହୁକମୟ ମନେହୋଇଥାଏ । ତେବେ, ଏଥିରେ ରହିଛି ଲୋକକଥା କଳ୍ପନାରେ ନିହିତ 'ଗାଳଗଳ୍ପ' ବା 'ଗାଲୁଗଳ୍ପ' (Fantasy Tale) ର ଚିତ୍ର । ଏହି ଧରଣର ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଅବାସ୍ତବ । ବାସ୍ତବ ଜଗତରେ ଯାହା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ଚିନ୍ତା କରାଯାଇନପାରେ, ତାହା ଏଥିରେ ରୂପାୟିତ ହୋଇଥାଏ । ବାସ୍ତବତା ବା ପ୍ରାକୃତିକତା ସହିତ ଏହାର ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ । ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦ୍ଭଟ କଳ୍ପନାର ଏହା ପରିପ୍ରକାଶ । ଅନେକ ଅସମ୍ଭବ କଥା ଏଥିରେ ସାଧରିତ ହୋଇଥାଏ । ଆଖି ପିଛୁଳାକେ ମଣିଷ ଜୀବଜନ୍ତୁରେ ପରିଣତ ହୋଇଥାଏ । ନିହାତି କପୋଳକଳ୍ପିତ ଓ ଉଦ୍ଭଟ ଚିନ୍ତାଧାରା ଏହି ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକରେ ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ଡଃ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରାଙ୍କ ଭାଷାରେ, "ଗାଳଗଳ୍ପ ଅପାର୍ଥିବ, ସୃଷ୍ଟିଛଡ଼ା ଗଳ୍ପ । ଏହାର ଘଟଣା, ପରିବେଶ, ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ କେବଳ ଅବାସ୍ତବ ନୁହେଁ; ଏ ବିଶ୍ୱ ପ୍ରକୃତିରେ ଏକାବେଳକେ ଅସମ୍ଭବ ମଧ୍ୟ ।"[୧୦] ଏହି ହିସାବରେ ଦେଖିଲେ, ଆଲୋଚ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଅନେକ ଅବାସ୍ତବ, ଉଦ୍ଭଟ ପରିକଳ୍ପନାର ଚିତ୍ର ନିହିତ । ଯାହାକି ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଚିତ୍ରିତ ମାଡ଼ାମ୍ କ୍ୟୁରି, ଡ. ଫ୍ରଏଡ଼ ପ୍ରଭୃତି ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ଏହି ଧରଣର ଚିତ୍ରକୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହୁଏ । ଯେପରି- ମାଡ଼ାମ୍ କ୍ୟୁରି ତାଙ୍କ ଶରୀରର ଆକାରକୁ ପ୍ରାୟ ବାରଫୁଟ ଉଚ୍ଚତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୃଦ୍ଧି କରିବା, ସାଧାରଣତଃ ଗାଲୁ ବା ଅବାସ୍ତବ (Fantasy) ପରି ମନେହୁଏ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ପ୍ରଫେସର ଫ୍ରୟଡ଼ ତାଙ୍କର ଶରୀରକୁ ମହମବତୀର ଶିଖା ପରି ଜଳେଇବା, ମୁଖ୍ୟତଃ ଅବାସ୍ତବ ବା ଗାଲୁ (Fantasy) ପରି ମନେହୁଏ । ଔପନ୍ୟାସିକଙ୍କ ଭାଷାରେ- "କହୁ କହୁ ଅଣ୍ଟାରେ ସମୁଦାୟ ଉପର ଅଂଶଟା ତାଙ୍କ ଶରୀରର ଥଲ୍ ଥଲ୍ ହେବାପରି ଜଣାଗଲା । ଯେମିତିକି ଗୋଟିଏ ଜଳନ୍ତ ମହମବତୀର ଶିଖା ! ଅଣ୍ଟା ଉପରକୁ ମହମବତୀର ଶିଖାପରି ଜଳୁଥାନ୍ତି ପ୍ରଫେସର ଆଉ ପବନରେ ସେ ଶିଖା ମଧ୍ୟ ଦୋହଲୁଥାଏ ରୀତିମତ୍ । ଦୋହଲୁ ଦୋହଲୁ ଅଣ୍ଟା ଉପରୁ ମୁଣ୍ଡ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଂଶଟା ପ୍ରଫେସରଙ୍କର ହଠାତ୍ ଲିଭିଗଲା ପୂରାପୂରି । କେବଳ ଅଣ୍ଟାତଳକୁ ପ୍ୟାଣ୍ଟ୍ ଆଉ ଜୋତାର କବନ୍ଧଟା ଠିଆ ହୋଇଥାଏ ଦୃଢ଼ଭାବେ ଖୁଣ୍ଟଟିଏ ଭଳି ।"[୧୧] ତେବେ, ଉପନ୍ୟାସଟିର ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଔପନ୍ୟାସିକ ଅତିକଳ୍ପନା (Fantasy) ର ପ୍ରୟୋଗ କରିଅଛନ୍ତି; ଯାହା ଅନେକାଂଶରେ କୁହୁକ (Magic) ଭଳି ମନେ ହୋଇଥାଏ । ଘଟଣାକ୍ରମେ ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ପରିକଳ୍ପିତ କାଳ୍ପନିକ ଜଗତଟି ଏଇ ସ୍ଥୂଳ ଜଗତର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ରହି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି; ଯେଉଁଠି ଏକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କେନ୍ଦ୍ର ରହିଛି ଓ ସେହି ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କେନ୍ଦ୍ରଟିରେ ଏଇ ବାସ୍ତବ ପୃଥିବୀରୁ ୧୨୦ ଜଣ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କୁ ନିର୍ବାଚିତ କରାଯାଇ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଦିଆଯାଇଅଛି । ଉକ୍ତ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କେନ୍ଦ୍ରଟିର ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ଅନୁରାଗ ଭଳି ସର୍ବମୋଟ ୧୨୦ ଜଣ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କୁ ମାଡ଼ାମ୍ ମେରି କ୍ୟୁରି, ଡ, ଫ୍ରୟଡ଼, ପ୍ରଫେସର ନିତ୍‌ସେ ପ୍ରମୁଖ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଦେଉଅଛନ୍ତି ଯେ, ବିନାଶପଥରେ ଅଗ୍ରଗତି କରୁଥିବା ଏଇ ପୃଥିବୀକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ । ଉପନ୍ୟାସଟିର ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଔପନ୍ୟାସିକ କୁହୁକ ବିଜଡ଼ିତ ବା କଳ୍ପନା ପ୍ରସୂତ ଘଟଣା, ପରିବେଶ ଆଦିର ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି; ଯେଉଁ ବର୍ଣ୍ଣନା ଭିତରେ ଗନ୍ଧର୍ବ, କିନ୍ନର, ପରୀ, ବଣ, ହ୍ରଦ, ଉପତ୍ୟକା, ଜହ୍ନରାତି ଆଦିର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ଏଇ ଧରଣର ବର୍ଣ୍ଣନା ଔପନ୍ୟାସିକ କୃପାସାଗର ସାହୁଙ୍କ 'ଶେଷ ଶରତ' (୨୦୦୬) ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ମଧ୍ୟ ରହିଥିବାର ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଯେପରି- "ସମ୍ମୁଖରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଥିଲା ହିମାଳୟ ନାମକ ନଗାଧିରାଜ । ପୃଥିବୀର ଉଚ୍ଚତମ ଶୃଙ୍ଗମାନ ଏହି ପର୍ବତ ଶୃଙ୍ଖଳାରେ ବିରାଜମାନ । ସମସ୍ତଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ଶୋଭା ପାଉଥିଲା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ତୁଷାର କିରୀଟ । ସେ ପର୍ବତ ଶୃଙ୍ଖଳାର ପାଦଦେଶରେ ଚାରିଆଡ଼େ ବ୍ୟାପି ରହିଥିଲା ଚିରହରିତ ପାଇନ୍ ବଣ । ନଭଶ୍ଚୁମ୍ବୀ ଓକ୍ ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କରେ ମେଘମାନେ ନେଉଥିଲେ ସାମୟିକ ଆଶ୍ରୟ । ସାରସ ଶୁଣିଥିଲା ଯେ ଏ ସ୍ଥାନରେ ନୈସର୍ଗିକ ସୁଷମାର ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଏଇଠି କୁଆଡ଼େ ଦେବତା, ଗନ୍ଧର୍ବ, ଯକ୍ଷ ଓ କିନ୍ନରମାନେ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ବସବାସ କରନ୍ତି ।"[୧୨] ଏଠାରେ ଲେଖକ ହିମାଳୟ ପର୍ବତମାଳାର ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶର ବର୍ଣ୍ଣନା ମାଧ୍ୟମରେ ଦେବତା, ଗନ୍ଧର୍ବ, ଯକ୍ଷ ଓ କିନ୍ନରମାନଙ୍କର କଥା କହିବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଚିତ୍ରିତ ସାରସ ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ । ଏଗୁଡ଼ିକ କୁହୁକ-ବାସ୍ତବବାଦୀ

ଇଲାକା ଭିତରେ ଏକ ଏକ ଚରିତ୍ର ପାଲଟିଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ମଣିଷ ଜୀବନର ବାସ୍ତବତାକୁ ଇଙ୍ଗିତ କରନ୍ତି । ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଇକୋକ୍ରିଟିସିଜିମ୍ ବା ପରିବେଶ ଅଧ୍ୟୟନର ସ୍ୱର ଅନୁରଣିତ ହୋଇଥିଲେହେଁ କୁହୁକ ବିଜଡ଼ିତ ଯେଉଁ ପ୍ରକୃତି, ପରିବେଶ, ପାହାଡ଼, ବୃକ୍ଷ, ଅରଣ୍ୟ, ନଦୀ, ହ୍ରଦ, ଦେବତା, ଗନ୍ଧର୍ବ, ଯକ୍ଷ, କିନ୍ନର ତଥା ପଶୁ-ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର କଥା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଲୋକକଥା କଳ୍ପନାର କିଛି ଉପାଦାନ ରହିଅଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ଯାହାକି, ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ମାନବ ମନର ସ୍ୱପ୍ନ ତଥା କଳ୍ପନାକୁ ବେଶ୍ ରହସ୍ୟାତ୍ମକ ରୀତିରେ ଏଗୁଡ଼ିକ କୁହୁକ-ବାସ୍ତବତା (Magic-realism) ଆଧୁନିକ କଥାକଳ୍ପନାର ଏକ ପ୍ରମୁଖ ଅଂଶ । କଥାକଳ୍ପନା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଲୋଚ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସଟିରେ କୁହୁକ ବିଜଡ଼ିତ ଘଟଣା, ପରିବେଶ ଆଦିର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିବା ସହିତ ଉପନ୍ୟାସଟି ଏକ ରୂପକଧର୍ମୀ ରଚନା ମଧ୍ୟ ହୋଇପଡ଼ିଛି । କାରଣ, ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ସାଇବେରିଆରୁ ଚିଲିକାକୁ ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଆସିଥିବା ସାରସ-ସାରସୀଙ୍କ କଥାକୁ ଲେଖକ କାନାଡ଼ାରୁ ଗବେଷଣାପାଇଁ ଚିଲିକାକୁ ଆସିଥିବା ପକ୍ଷୀ ବିଶାରଦ ହ୍ୟାରି କ୍ରିଷ୍ଟେନ୍ ଓ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସାରାଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗ ମାଧ୍ୟମରେ କହିବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି; ଯାହାକି ଉପନ୍ୟାସଟି ରୂପକଧର୍ମୀ ହୋଇପଡ଼ିଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ତେବେ, ଲୋକକଥା କଳ୍ପନା ଅନୁସାରେ ପଶୁ-ପକ୍ଷୀ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ରଚନାଗୁଡ଼ିକ ମୁଖ୍ୟତଃ ରୂପକ ଶ୍ରେଣୀର । ଏହି ଧରଣର ରଚନାମାନଙ୍କରେ ରହିଥିବା ପଶୁ-ପକ୍ଷୀଗୁଡ଼ିକ ମଣିଷ ଭଳି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ମାନବ ସମାଜକୁ ବାର୍ତ୍ତା ମଧ୍ୟ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଏହି ହିସାବରେ ଦେଖିଲେ, ଲୋକକଥା କଳ୍ପନା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଲୋଚ୍ୟ 'ଶେଷ ଶରତ' ଉପନ୍ୟାସଟିର ମୂଲ୍ୟକୁ ଏକାନ୍ତ ଭାବେ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇନପାରେ । କାରଣ, ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ସାରସ-ସାରସୀ ଆଦି ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ସହାୟତାରେ ଚିଲିକାର ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶରେ ଅବକ୍ଷୟ କଥାକୁ ଦର୍ଶାଇ ଦିଆଯାଇଛି ।

ଲୋକକଥା କଳ୍ପନାର ଅନ୍ୟତମ ସଫଳ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହେଉଛି ମନୋଜ ଦାସଙ୍କ 'ଅମୃତଫଳ' (୧୯୯୬) ଉପନ୍ୟାସ । ଏଥିରେ ଲୋକକଥା କଳ୍ପନା ଭିତରେ ରହିଥିବା ଫାଣ୍ଟାସି, କୁହୁକମୟତା ଆଦି ଚିତ୍ର ପ୍ରକାଶିତ । ତେବେ, ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ପରିକଳ୍ପିତ 'ଅମୃତଫଳ' ଏକ ଅବାସ୍ତବ ଫଳ; ଯାହା କୁହୁକମୟ ଏବଂ ଏହି କୁହୁକମୟ ପରିକଳ୍ପନା ପୁଣି ଫାଣ୍ଟାସି ପରି ଲାଗେ । ଏହି ଫଳଟି ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଚିତ୍ରିତ ରାଜା ଭର୍ତ୍ତୃହରି ଓ ବ୍ୟବସାୟୀ ଅମରନାଥଙ୍କ ଚେତନାର ଉତ୍ତରଣର ପ୍ରତୀକ ସାଜିଛି । ଏହାକୁ ପୁଣି ଏକ ବିଭୂତିର ବାହକ ହିସାବରେ ନିଆଯାଇଛି ଉପନ୍ୟାସଟିରେ । ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ ମଣିଷର ଆତ୍ମିକ ଚେତନାର ଉତ୍ତରଣ କଥାହିଁ କହୁଛି ଏହି ଫଳଟି । ତେବେ, ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଉକ୍ତ ଫଳଟିର ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇଛି ଏହିପରି- "ଯଥେଷ୍ଟ । ଏହାଠୁଁ ଅଧିକ ଶୁଣିବାକୁ ମୁଁ ଆଶା କରୁ ନଥିଲି । ଏହା ଅବଶ୍ୟ ଫଳଟିଏ । କିନ୍ତୁ ଅଦ୍ୱିତୀୟ । ଅତୀତରେ କେବେ ଫଳି ନାହିଁ । ଭବିଷ୍ୟତରେ 'ଲିବ କି ନାହିଁ, ଫଳିଲେ କେବେ ଫଳିବ, ତାହା କହିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । ଶୁଣ ରାଜା, ମୁଁ ଯୋଗସମାଧିର ଏକ ସ୍ତରରେ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ନାନା ପ୍ରକାର ଅତିଭୌତିକ ଶକ୍ତିସମୂହଙ୍କୁ ଆବାହନ କରିଥାଏ । ମୋ କୁଟୀର ଭିତରକୁ ମାଡ଼ିଆସିଥିବା ଗୋଟାଏ ଲତା ଭିତରେ ମୋ ତପଃଶକ୍ତି ଆବାହିତ ଏକ ବିଶେଷ ବିଭୂତି ସଞ୍ଚାରିତ ହୋଇ ଏ ଫଳଟିରେ ପରିଣତି ଲଭିଛି । ଯିଏ ଏହାକୁ ଭକ୍ଷଣ କରିବ, ସେ ହେବ ଦୀର୍ଘଜୀବୀ; ରହିବ ନୀରୋଗ ଏବଂ ହେବ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ଶକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ । ମୁମୂର୍ଷୁ ବା ମୃତପ୍ରାୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହା ଭକ୍ଷଣ କଲେ ପାଇବ ଜୀବନ୍ୟାସ । ତମେ ପ୍ରଜାବତ୍ସଳ ରାଜା । ତମେ ଦୀର୍ଘଜୀବୀ ଓ ସୁସ୍ଥସବଳ ରହିଲେ ଉପକୃତ ହେବେ ଅସଂଖ୍ୟ ନରନାରୀ । ଅତଏବ ତମେ ହିଁ ଯୋଗ୍ୟ । ଗ୍ରହଣ କର ଏ ଅମୃତଫଳ ।"[୧୪] ଏଠାରେ ଚଣ୍ଡମୁନି ନିଜର ଯୋଗସାଧନା ବଳରେ ନାନାପ୍ରକାରର ଆଧିଭୌତିକ ଶକ୍ତି ସମୂହକୁ ପୁଞ୍ଜିକରି ଏ ଅସାଧାରଣ ଫଳଟିକୁ ନିର୍ମାଣ କରିଛନ୍ତି ଓ ତାକୁ ରାଜା ଭର୍ତ୍ତୃହରିଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରୁଛନ୍ତି; ଯାହା ଏକାନ୍ତ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ତଥା ଅଲୌକିକ, ଅଥଚ ତହିଁରେ ଜୀବନ ରହସ୍ୟ କଥା ସୂଚୀତ । ସୁତରାଂ, ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଏ ଫଳଟି ରାଜା ଭର୍ତ୍ତୃହରିଙ୍କର ଚେତନାକୁ ବଦଳାଇ ଦେବା ସହିତ ବ୍ୟବସାୟୀ ଅମରନାଥଙ୍କର ଚେତନାକୁ ମଧ୍ୟ ବଦଳାଇ ଦେଇଛି । ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଏ ଫଳଟିକୁ ଏକ କାହାଣୀ ଛଳରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଛି; ଯାହାକି ଲୋକକଥା କଳ୍ପନା ଆଧାରରେ ଉକ୍ତ ଉପନ୍ୟାସଟିର ମୂଲ୍ୟକୁ ଏକାନ୍ତଭାବେ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇନପାରେ ।

ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଔପନ୍ୟାସିକ ମନୋଜ ଦାସଙ୍କ 'ଗୋଧୂଳିର ବାଘ' (୧୯୯୫), 'ତନ୍ଦ୍ରାଲୋକର ପ୍ରହରୀ' (୨୦୧୦), 'ଶେଷ ତାନ୍ତ୍ରିକର ସନ୍ଧାନରେ' (୨୦୧୮), ଗୌରହରି ଦାସଙ୍କ 'ଏଇଠୁ ଆରମ୍ଭ' (୨୦୦୫), କଇଳାଶ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ 'ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗମ' (୨୦୦୭), ହୃଷୀକେଶ ପଣ୍ଡାଙ୍କ 'ଗର୍ବ କରିବାର କଥା' (୨୦୧୦) ପ୍ରଭୃତି ଉପନ୍ୟାସରେ ମଧ୍ୟ ଲୋକକଥା କଳ୍ପନାର ଉପାଦାନ ନିହିତ । 'ଗୋଧୂଳିର ବାଘ'ରେ ବାଘୁଣୀ ପ୍ରସଙ୍ଗ, 'ତନ୍ଦ୍ରାଲୋକ ପ୍ରହରୀ' ଓ 'ଶେଷ ତାନ୍ତ୍ରିକର ସନ୍ଧାନରେ' ଗୁଣି-ଗାରେଡ଼ି ତଥା ତନ୍ତ୍ର-ମନ୍ତ୍ର ଆଦି ବିଷୟ, 'ଗର୍ବ କରିବାର କଥା'ରେ ଖମ୍ବ ଆଳୁ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଚାର୍ଯ୍ୟ । 'ଏଇଠୁ ଆରମ୍ଭ' ଉପନ୍ୟାସରେ ନାୟିକା ଉର୍ବଶୀର 'ମାନସରୋବର ହଂସ ଏବଂ

ଛଦ୍ମବେଶୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ' କାହାଣୀରୁ ସ୍ମୃତିଚାରଣ ଲୋକକଥା କଳ୍ପନାର ଏକ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ସେହିପରି ଲୋକକଥା ଏବଂ କଥାକଳ୍ପ (Myth) କୁ ବିଘଟିତ କରି ଔପନ୍ୟାସିକ କଇଳାଶ ପଟ୍ଟନାୟକ ତାଙ୍କର 'ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗମ'କୁ ଏକ ସମୁନ୍ନତ ରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର ଅପରିସୀମ ସଂଗ୍ରାମର ଚିତ୍ର ରହିଛି । ସବୁଠାରୁ ବିଶେଷ କଥା ହେଉଛି ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚରିତ୍ର ମାନବେତର । ଶାଳଗଛ, ମହୁମାଛି, ଶାଗୁଆନ୍, ଗୁଣ୍ଡୁଚିମୂଷା, ଚଢ଼େଇ, ଶାଗୁଣା, ପିମ୍ପୁଡ଼ି, କୁକୁର, କାଉ, ବରଗଛ ଇତ୍ୟାଦି ଉପନ୍ୟାସଟିର ଚରିତ୍ର ସାଜିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରକୃତିଦତ୍ତ ଜୀବନକୁ ଆଧୁନିକ ମଣିଷହିଁ ନଷ୍ଟଭ୍ରଷ୍ଟ କରୁଛି । ଏହି କଥାକୁ କଥାକଳ୍ପନା ଆଧାରରେ ଏଠି ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି ଔପନ୍ୟାସିକ ।

ସୁତରାଂ, ୧୯୮୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସରେ କଥାକଳ୍ପନା ଆଧାରରେ ଲୋକକଥା କଳ୍ପନାର ମହତ୍ତ୍ୱ ବେଶ୍ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ଆଧୁନିକ ମଣିଷ ଜୀବନର ଅନେକ ଜଟିଳ ରହସ୍ୟକୁ କଥାକଳ୍ପନା ଆଧାରରେ ସଂପ୍ରତି ଔପନ୍ୟାସିକମାନେ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ବେଶ୍ ତତ୍ପର । "ମଣିଷର ପ୍ରାଚୀନତମ ପ୍ରକାଶକ୍ଷେତ୍ର କଥାକଳ୍ପନା ଏଯାବତ୍ କାଳର ଆଲେଖ୍ୟକୁ ବହନ କରି ମାନବ ସମାଜକୁ ବୁଦ୍ଧିମନ୍ତ କରିଆସିଛି । ଅତୀତଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସାମ୍ପ୍ରତିକ କାଳଖଣ୍ଡର ବିଶାଳ ପରିଧି ମଧ୍ୟରେ କଥା ପରମ୍ପରାକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରେ ବାସ୍ତବିକ ବିସ୍ମିତ ହେବାକୁ ପଡ଼େ । ଯଥାର୍ଥରେ ଏକ ଦୀର୍ଘ ଯାତ୍ରାପଥରେ କଥାକଳ୍ପନା ଜୀବନର ଆଲେଖ୍ୟକୁ ଅତି ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଭାବରେ ରୂପାୟିତ କରିଆସିଛି । ନା ପରମ୍ପରା ଏହାକୁ କରିଛି ସୀମାବଦ୍ଧ, ନା ଆଧୁନିକତାର ପ୍ରଲେପ ଏଥିରେ ଆଣିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ । ଯଥାର୍ଥରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ସମୟ ଏକ ଅପ୍ରତିହତ ଧାରା ।"[(୧୪)] ସେହି ଧାରା ଭିତରେ କଥାକଳ୍ପନାର ସ୍ୱର ବିଦ୍ୟମାନ । କଥାକଳ୍ପନାର ଏହି ଧାରା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଲୋକକଥା କଳ୍ପନାର ମହତ୍ତ୍ୱ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ; ଯାହାକି ୧୯୮୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର କଥାକଳ୍ପନା ଧାରା ବିଚାରରେ ଲୋକକଥା କଳ୍ପନାର ଗୁରୁତ୍ୱକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିହୁଏନାହିଁ ।

ପ୍ରାନ୍ତଟୀକା :

୧) ପଣ୍ଡା, ହୃଷୀକେଶ – 'ହରିଣ ପିଠିରେ ଅଜଣା ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତକୁ', ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, ବିନୋଦ ବିହାରୀ, କଟକ-୨, ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ: ୧୯୯୮, ପୃ-୩୭-୩୮ ।

୨) ତତ୍ରୈବ, ପୃ-୮୪ ।

୩) ପୃଷ୍ଟି, ଭୀମ – 'କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଛ ରୁହ ପଞ୍ଚଭୂତ', ସ୍ୱସ୍ତିକ, ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରପୁର, ଭୁବନେଶ୍ୱର-୧୨, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ: ୨୦୧୧, ପୃ-୩୭ ।

୪) ରଥ, ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର – 'ନବଜାତକ: ଉପନ୍ୟାସ ସମାହାର', ପଶ୍ଚିମା ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ, ନୟାପଲ୍ଲୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର-୧୨, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ: ୨୦୧୩, ପୃ-୪୦୩ ।

୫) ତତ୍ରୈବ, ପୃ-୩୮୮-୩୮୯ ।

୬) ବେହେରା, ଡଃ କୃଷ୍ଣଚରଣ – 'କଥା ସାହିତ୍ୟ', ସାଥୀ ମହଲ, କଟକ, ପ୍ରକାଶକାଳ-୧୯୬୮, ପୃ-୨୭ ।

୭) ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ଶାନ୍ତନୁ କୁମାର – 'ଅନୁ ହଜିଯିବା ପରେ', ବିଦ୍ୟାପୁରୀ, ବାଲୁବଜାର, କଟକ-୨, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ-ନଭେମ୍ବର ୧୯୯୫, ପୃ.-୩୮ ।

୮) ସାହୁ, କୃପାସାଗର – 'ଶେଷ ଶରତ', କୁସୁମିତା ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ: ୨୦୦୬, ପୃ-୧୮ ।

୯) ଦାସ, ମନୋଜ – 'ଅମୃତଫଳ', ବିଦ୍ୟାପୁରୀ, ବାଲୁବଜାର, କଟକ-୨, ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ମୁଦ୍ରଣ: ଜାନୁଆରୀ ୨୦୧୫, ପୃ-୭୦-୭୧ ।

୧୦) ପଟ୍ଟନାୟକ, ଡଃ ଦେବୀପ୍ରସନ୍ନ – 'ଓଡ଼ିଆ କଥା କଳ୍ପନାରେ ଉତ୍ତର ଆଧୁନିକତା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ', ସତ୍ୟନାରାୟଣ ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର, ବିନୋଦ ବିହାରୀ, କଟକ-୧, ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ : ୨୦୧୭, ପୃ-୧୩୫ ।

ଅଧ୍ୟାପକ, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗ
ବଣାଇଗଡ଼ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ବଣାଇଗଡ଼
ଦୂରଭାଷ : ୭୬୦୬୦୧୬୦୩୧